

ГЛОБАЛНИТЕ ПРОБЛЕМИ НА СЪВРЕМЕННОСТТА И МЕТОДОЛОГИЯТА НА К. МАРКС

Част втора

В съвременното научно и обществено-политическо пространство творчеството на Карл Маркс е в пълно забвение. Нещо повече, през целия ХХ век в страните от “запад”, а напоследък и от “изток” над него като над “нечиста сила” тегне политическа и научна анатема. И все пак съдържа ли научното наследство на Маркс актуалност и полезност за съвременните реалности? Публичното поставяне на подобен въпрос днес звучи почти като провокация. Науката обаче си има свои закони, които определят и нейния морал.

Тук е направен опит, *първо*, да се покаже, че въпреки и на пръв поглед парадоксално, теорията на Маркс не само има, но особено в разгръщащите се качествено нови реалности ще придобива все по-голяма актуалност; *второ*, да се аргументира непреходната значимост на *Марксовата методология* за по-достоверно идентифициране и адекватно посрещане на глобалните предизвикателства, пред които е изправено цялото човечество.

JEL: A11; B31; B41; E20; F01; P10

Теоретично изведената от К. Маркс същност на “по-високата обществена форма”: “социализъм” и “комунизъм”

Известно е, че понятията “социализъм” и “комунизъм”, с които Маркс наименува двете фази на обществото *след* капитализма, не са негово изобретение. Той само възприема тези отдавна придобили публичност понятия, в които обаче извежда *качествено ново* съдържание *върху основата на своята методология и теория*.¹ Следователно нито от научна, нито от обществено-политическа гледна точка е допустимо теоретичната концепция на К. Маркс за “социализма” и “комунизма” да се отъждествява с влаганото в двата термина *различно* и най-често *научно необосновано* съдържание от предишни и последващи философи, социолози, икономисти и политици, дори когато част от тях твърдят, че *доразвиват* “марксизма”.² Още по-недопустимо е *практическите* извращения в обществено-икономическия

¹ За теоретичната интерпретация на Маркс относно по-ранните исторически (общинни) прояви на “груб комунизъм”, които съдържат възможност за демократична, но и за “деспотична” политическа организация на общността, *отричаща човешката личност* (т.е. за възможност, практически реализирана по-късно от *сталинизма*), вж. Т. 42, с.106-118.

² Понятието “марксизъм”, което още приживе на Маркс се използва за спекулативно-идеологическа *злоупотреба* с научната му теория, **а не за обозначаване на самата теория**, е от строго научна гледна точка **некоректно**. Ето защо към края на живота си (през 1880 г.) Маркс заявява: “Кое е сигурно, ... аз не съм марксист”; “аз съм създал наука, а не секта”.

живот на различни страни, извършени като *псевдореализация* на двете понятия, да се наричат “марксизъм”, с което неоправдано се прехвърля научната и моралната отговорност за тях върху теорията на Маркс.

И все пак, колкото и различни да са множеството интерпретации на двата термина, вкл. придобилите впоследствие висока негативна натовареност, *общото* във всички тях, което и Маркс приема като *определящо* за съдържанието им, са исконните общочовешки ценностни идеали за *демокрация, свобода, справедливост, равнопоставеност* и *солидарност* между всички хора в обществото. Тези общочовешки идеали обаче присъстват в неговата теоретична концепция не като *априорна* политико-идеологическа доктрина или утопия, а са *логически* изведени (поради което биха могли да добият в перспектива *реално* съдържание) *от съответно общоисторическо стъпало на развитие на производителните сили* (ПС), респ. от *обективно породена от тях* система на **по-високо** организирани (в сравнение с капитализма) *обществено-икономически отношения*. Следователно като *базови* характеристики на бъдещия тип общество те са *практически постижима* по-висша **цел** на обществото, която произтича от разкритите обективни процеси и закономерности в историческото развитие. А по-висшата *цел* е **напълно свободно** и **всестранно развитие на всяка личност**. Такова развитие обаче според Маркс е непостижимо по *индивидуалистичен* път (отстояван например от /нео/класическата философия), а е възможно само **чрез съответно изграден тип** общество. Защото “едва в *общността с другите* всеки индивид получава средствата, които му дават възможност да развива *всестранно* своите заложби, и следователно *едва в общността е възможна личната свобода*” (Т. 3, с. 75).

1. *Първата* фаза на бъдещото общество – *социализмът*, според теоретичните предвиждания на Маркс е “...*колективно* ... общество ..., което *току-що възниква от капиталистическото*”. Като резултат от *пределното* развитие на ПС при капитализма то в определена степен логично придобива качествено нови характеристики, но неизбежно (и по-точно приемствено) *унаследява* част от *същностните* черти на капиталистическото общество. Така, от една страна, изчезва *икономическата експлоатация* и се постига възможност за *икономическо равенство*. От друга страна обаче, остава все още като обективно необходима *икономическата заинтересуваност* и съдържащото се в нея частично *икономическо неравенство*, което е *двигателят* за ефективно функциониране и развитие *на току-що заварените от предишното* общество ПС: “...Отделният производител след всички приспадания (за възстановяване и разширяване на потребените средства за производство, за съвкупните разходи на обществото, за застрахователни нужди, за издръжка на още и вече неработоспособните – б.а., И. Б.) получава обратно от обществото *точно толкова, колкото сам му дава*” (Т. 19, с. 19-20). “*Правото* на производителите е *пропорционално* на давания от тях труд; *равенството* се състои в това, че се мери с *равна мярка – с труда*...” “*Това равно право е неравно право за неравен труд*. То не признава никакви класови различия, защото всеки е работник като

всички други; но то тихомълком признава нееднаквата индивидуална дарба, а оттук и нееднаквата работоспособност като естествени привилегии. Поради това по своето съдържание то е *право на неравенството* като всяко друго право” (Т. 19, с. 21).

Следователно едва при възникналото общество *непосредствено след* капитализма дискутираното от векове съдържание на понятията “социално-икономическа *Не/справедливост*” и “*Не/равенство*” получава за пръв път чрез теорията на Маркс ясно дефинирана теоретична и практико-приложна определеност, която обективно съответства на достигнатото при капитализма *пределно* развитие на ПС.

По-нататък: “На мястото на старото ... общество с неговите класи и класови противоположности идва една асоциация, в която **свободното развитие на всекиго е условие за свободното развитие на всички**” (Т. 4, с. 446). *Икономиката* на тази асоциация включва “такава организация на производството, при която, от една страна, *никой да не може да стоварва върху другото своя дял от производителния труд* ... и, от друга страна, производителният труд ... да стане средство за тяхното освобождение, като даде *на всеки отделен човек* възможност за *всестранно* развитие и приложение на *всичките му способности* - както *телесни*, така и *духовни*, и по този начин от бreme да се превърне в удоволствие” (Т. 20, с. 302).

“Обобществяването на средствата за производство ще премахне не само сегашното *изкуствено спъване* на производството, но и *прякото прахосване на производителни сили...*”, а също и “*безумния разкош и прахосничество на сегашните господстващи класи и на техните политически представители*. Възможността да се осигурят чрез общественото производство такива материални условия за съществуване на *всички* членове на обществото, които не само да са напълно *достатъчни*, ...но и да гарантират на *всички* членове на обществото *пълно и свободно развитие* и използване на техните *физически и духовни* заложби – тази възможност сега ще бъде достигната за пръв път...” (Т. 20, с. 291).

2. Що се отнася до исторически следващата “*комунистическа*” фаза ПС е необходимо да са нараснали дотолкова, че да могат да създават възможност “на всеки член на обществото ... да бъде осигурено задоволяването на *неговите разумни* (а не например *самоцелни, преувеличени и деградиращи личността* – б.а., И. Б.) *потребности* в постоянно растящи размери” (Т. 19, с. 116). “Собственото обединение на хората в общество, което досега им е противостояло като натрапено им от природата и историята, сега става тяхно собствено свободно дело. Обективните, чуждите сили, които досега са господствали над историята, минават *под контрола на самите хора*.³ Едва от

³ “...Все пак ще дойде време, когато човешкият разум ще укрепне за *господство над богатството*... Интересите на обществото стоят безусловно по-високо от интересите на отделните хора... *Голяят ламтеж за богатство не е крайното предназначение на човечеството*, щом като *прогресът трябва да стане закон на бъдещето*... Гибелта на

този момент **хората напълно съзнателно ще започнат сами да създават своята история**, едва от този момент привежданите от тях в движение обществени причини ще дават в значителна и все по-нарастваща степен желаните от хората резултати. Това е скокът на човечеството от *царството на необходимостта* в *царството на свободата*” (Т. 20, с. 292). Самото “царство на свободата започва в действителност едва там, където престава трудът, диктуван от нужда и **външна целесъобразност**, следователно ... **то лежи отвъд сферата на същинското материално производство...** Асоциираните производители *рационално регулират ... обмяната на веществата с природата, поставят я под свой общ контрол*, вместо тя като спяща сила да господства над тях; извършват я с **най-малкия разход на сили и при най-достойните за човешката им природа ... условия**. Но все пак това остава *царство на необходимостта*. **Отвъд него** започва развитието на човешката сила *като самоцел, истинското царство на свободата*, което обаче може да разцъфти **само върху ... царството на необходимостта като върху своя база**. Намаляването на работния ден е основното условие” (Т. 25, ч. II, с. 362-363).

3. Всички тези *ключови* черти на бъдещото общество са изведени върху основата на разкрития от Маркс закон за *определящата* роля на ПС по отношение на цялото обществено-историческо развитие на човечеството и в частност – на **знанието** за развитието и на самите ПС и чрез тях - на цялото общество при всеки негов исторически етап. Но ако при *капиталистическото* общество специфичната му историческа цел – самонарастването на капитала посредством печалбата, е *ограничителен филтър и таван* за развитието на **знанието**, то в по-висшия тип общество потенциално възможното разгръщане и прилагане на **знанието** е **неограничено**. Ето защо то вече може да осигури “нарастващи” блага за **всички** хора в новото общество, а не само за капиталистическата класа през нейната епоха. Ако по-нататък **науката** се е превърнала още при капитализма в “*непосредствена производителна сила*”, то в по-висшия тип общество тя /ще/ се прилага **неограничено** за все по-рационалното му организиране, функциониране и развитие. Нещо повече, разгръщането на този процес в още по-отдалеченото бъдеще би могло според логическите предвиждания на Маркс да достигне критична маса, *върху основата на която* вече **всички** (а не отделни) обществени дейности могат пряко да се превърнат “*в експериментално поле на науката*”. От своя страна **неограничаваното** вече от какъвто и да е **външен** фактор развитие на знанието, което във всяка област *придобива “завършен вид”* само когато “**напълно използва математиката**”, ще доведе до сливане на “**всички науки в една**” (Маркс).

обществото стои застрашително пред нас като *завършек на едно историческо поприще, чиято единствена крайна цел е богатството*, защото това поприще съдържа елементите на своето собствено унищожение. *Демокрация* в управлението, *братство* в обществото, *равенство* на правата, *всеобщо образование* ще осветят следващото, по-високо стъпало на обществото, за което непрекъснато ратуват **опит, разум и наука**. То ще бъде възраждане – но в по-висша форма – на свободата, равенството и братството на древните родове” (*Морган, Луис Хенри*. Първобитното общество. САЩ, 1877, с. 552, цит. по *Маркс, К. Т. 21, с. 175*).

И все пак теоретично изведените от Маркс основни черти на бъдещото общество *след* капитализма според неговия научен мироглед си остават само “наука, а не догма”. Научното им съдържание трябва по-нататък непрекъснато да се дообогатява, коригира и верифицира. Следователно *тенденциозното* им интерпретиране от учени и политици като спекулативна обществено-политическа идеология или, обратното - като канонизирана библейска истина, а още по-малко като задължителна рецепта за практическо изпълнение, е просто неуместно. Защото “...*конструирането на бъдещето* и провъзгласяването *на веднъж завинаги готови решения на всички времена не е наша работа...*” (Т. 1, с. 365). Освен това, казва Маркс, “...аз не съм за това да издигнем някакво **догматично** знаме”, каквато “**догматична абстракция е по-специално комунизмът**” (пак там).

4. Въпреки че двете фази на бъдещото общество той нарича *социалистическа* и *комунистическа*, центърът и съответно фокусът на цялата му теоретична система са нито *единствено общността* (същност и устройство на “обществото”) на индивидите, нито само отделните *индивиди*. *Всяко акцентирание или абсолютизиране* на едната концептуална визия – за същността на *обществото*, във вреда на другата - за *индивидуалистичната* му (атомистична) същност, според която то е “само съвкупност от индивидите” (каквото доминира в множество философски, социологически и икономически теоретизации по-късно), е еднакво абсурдно. В научния мироглед и в теоретичната система на К. Маркс фокусът и съответно *целите* на общността е **преди всичко** всестранното развитие **на всяка отделна личност**, само че *винаги в рамките на съответна същност и посредством съответно устройство на цялото общество*. Ето защо, ако господстващото и днес наименование на *капиталистическото* общество като такова логично и съвсем точно е породено от специфичната му иманентна цел и от основната му движеща сила – самонарастването на *капитала*, то от строго научна гледна точка *следващото* общество не би било коректно да се нарича нито *колективистическо* (и по-конкретно *социалистическо* и/или *комунистическо*),⁴ каквото впрочем прави и Маркс, следвайки доминиралата *преди него* обществена и интелектуална традиция), нито *индивидуалистическо*. Още по-неточно, едностранчиво и неадекватно е бъдещото общество да се нарича *посткапиталистическо*, *постиндустриално* и т.н. Щом по-значимите социологически концепции след 70-те години на ХХ век също *предвиждат* във връзка с тези наименования постигането, както в теорията на Маркс, на *всестранно* (и на първо място, *интелектуално-духовно*) развитие на личността, най-точното наименование на бъдещото общество би трябвало да е *хуманистическо*.

⁴ Тъй като “**всестранното развитие на всяка личност**” е обосновано в теорията му като закономерна *цел и мяра* на *цялото обществено-икономическо развитие* при “социализма” и “комунизма”.

Научните *предвиждания* на К. Маркс и *конкретните* социално-икономически реалности на ХХ век

Безпринципното отхвърляне на Марксовото теоретично наследство и дори заклеймяването му в отделни *ненаучни* интерпретации “като върховна измама” и “престъпление срещу човечеството” от политическия, деловия и научния истаблишмънт на “запад”⁵, а напоследък и на “изток” се дължи на два изкуствено създадени и грижливо “отглеждани” през целия ХХ век гигантски мита: *Мит № 1* - “Теорията” и “практиката” на “марксизма” и “ленинизма” са неразривно цяло. “Практиката” на “марксизма-ленинизма” през ХХ век претърпя безусловен исторически крах. Ето защо теорията на К. Маркс е лишена от научна стойност и от обществено-практическа полезност за развитието на съвременните реалности; *Мит № 2* - Теорията на Маркс за капитала и капитализма съответства на обществено-икономическите реалности през ХІХ век, докато през ХХ век те са други. *Червената нишка* на тази теория, че още от възникването си капитализмът безвъзвратно създава условията и субекта на собственото си унищожение в лицето на пролетариата, не се потвърди от историческата практика на миналото столетие. Следователно “марксизмът” е повече революционна *идеология*, политическо *знаме*, *догма*, *вяра* и т.н., отколкото *научна теория*.

Известно е, че в сътворяването и раздуването на двата мита досега са участвали не само користо заинтересуваните от компрометирането на “марксизма” политически и делови кръгове на развитите капиталистически страни. Дори *учени* с международна репутация в тези страни възпроизвеждат и раздуват с безкритична лекота всеобщо тиражираните легенди. Още по-странно е, че някои от тях не полагат дори минимални усилия, за да обосноват с *реални научни аргументи* своите оценки, отрицания или просто неверни твърдения.⁶

И все пак не е трудно да се покаже, че в разрез с двата мита значителна част от най-съществените научни прогнози на К. Маркс *вече са се сбъднали*. Ако се върнем към възпроизведените в началото на *първа част* от статията по-важни обобщения и изводи на обществознанието след 70-те години на ХХ век, не е трудно да се установят поразителните им съвпадения (**обикновено без задължителното цитиране**) и в прилаганата методология, и в научните прозрения на Маркс за бъдещето. Ето *част* от най-съществените **съвпадения**:

⁵ “Да си марксист в западните индустриални страни и предимно в САЩ, значи дори в края на двайсети век да си изключен от почтеното общество” (*Гълбрайт, Дж. К. Икономическата наука в перспектива*. С.: Изд. Къща “Хр. Ботев”, 1996, с. 159).

⁶ Без да е възможно тук да им отделяме място, достатъчно е за пример да се посочат *напълно лишени* от **научна обосновка** разсъждения за идейната същност и за историческата съдба на “марксизма”, направени от *П. Дракър* в монографията му *Посткапиталистическото общество* (вж. с. 12-13, 18, 29, 37, 38, 45).

- В разрез с доминиращото през XIX век разбиране, че капитализмът “е най-добрият от възможните светове”, Маркс научно доказва и предвижда, че е *исторически преходно* общество. [Същото установяват обществените науки век по-късно, обикновено без да го цитират].

- *Икономиката* и на първо място, развитието на *ПС* [а не например “*кантианските ценности*” на М. Вебер, *културното равнище* на В. Зомбарт или идеите на т. нар. *постмодернистки релативизъм*] е **първоосновната материална и определяща причина** на всеобщия обществен прогрес. Тази зависимост *съответно* детерминира *действително продуктивните методологически* подходи на обществознанието. [Същата теоретична философия и произтичащата от нея методология ще “преоткрият” социолози и икономисти през следващия век. Само че като нещо ново].

- В основата на капиталистическото развитие е “технологичното прилагане на *знанието*”. Но в неговите условия то е ограничавано от специфичните му цели. Ето защо *пълноценното (неограниченото)* разгръщане и прилагане на *знанието* ще стане реално едва в *следващата*, “по-висша форма на обществото”. *Науката* ще стане основата за “съзнателното и планомерно регулиране на обмяната на веществата между човека и природата”, а пълното ѝ разгръщане и прилагане ще предизвика **нова научно-техническа революция**. [Днес я наблюдаваме в страните-икономически първенци. Във връзка с това не може да не се припомни и фактът, че докъм 50-60-те години на XX век проблемите на икономическото *развитие*, респ. за *ролята на техническия прогрес* в него, бяха **дори извън предмета и теоретичните модели** на *икономическата наука*].

- На даден етап “*капиталът-функция*” се отделя от “*капитала-собственост*” и става *водещ фактор* в неговото функциониране и развитие.

- *Физическият* труд остава в историята. На преден план в *новото* общество изпъква *интелектуалната дейност* на човека. Тя същевременно разкрива реални възможности за *всестранното* му – физическо и духовно, развитие (нарочано днес в икономиката “по-високо *качество*” на човешкия капитал).

- Развитието на капитализма и на иманентния му “свободен пазар” ще “вплетат в мрежата си всички страни и народи”. Това е процес на *универсализация* на всички обществено-икономически, политически и културни процеси в света, който днес се нарича *глобализация*.

- Присъщото на капитала *либерално пазарно* развитие неизбежно води до нарастващо обогатяване на сравнително малка част от населението за сметка на съответното (реципрочно) относително обедняване на останалата огромна част от него. [И в отделните страни, и в световен мащаб това се наблюдава до днес].

- *Икономическите кризи* и на първо място, *кризите на относително свръхпроизводство* са вътрешноприсъщи на капитализма. Те ще стават *все по-широкомащабни и по-остри*. [Такава например по-късно ще се окаже

разразилата се в световен мащаб Голяма депресия. Такива ще са, макар и по-леки, петролните шокове през 70-те години. Такава сега е и обхваналата целия свят финансова криза и икономическа рецесия, която, ако се развие докрай според вътрешните механизми на капиталистическото стопанство, т.е. без започналата масирана /между/правителствена намеса, най-вероятно ще прерасне в поредната, още по-голяма икономическа депресия].

- *Преходът* от капиталистическо към “по-висша форма на обществото” ще започне в *икономически най-развитите страни*. [Макар и исторически значително по-късно от логически предвиденото, това се потвърди от започналия преход към качествено тип общество през 70-те години на XX век, съответно интерпретиран от обществознанието като начало на “посткапиталистическо”, “постиндустриално” и другояче наричано общество].

Най-значимото от свързаните с *прехода* към ново общество предвиждания на Маркс, което **не се сбъдна** в *конкретните* обществено-икономически и политически реалности на миналия век, е, че *вместо в най-развитите капиталистически страни* и по *мирен парламентарно-демократичен* път частната капиталистическа собственост беше заменена с “обществена” (и по-точно с **държавна**) в *отделна, слаборазвита страна*, при това *чрез въоръжено насилие*. Това всъщност се превърна в главния аргумент за обявяване на Марксовата теория като исторически несъстоятелна и “научно погрешна” (Кейнс). Да се търси обаче пряка и автоматична връзка между изискванията на разкритите чрез тази теория закони на общественото развитие и исторически *по-бавното* или *по-бързото* им реализиране (обикновено като по-силна или по-слаба *тенденция*) в конкретния практически живот, е от своя страна научно погрешно. Както стана ясно от краткото очертаване на Марксовата теория, в свръхсложната и противоречива обществено-икономическа реалност между *обективно необходимите* (за **реално прогресивно развитие** на човечеството) “същностни” каузални взаимовръзки на тази действителност и *конкретните* ѝ “проявления”, чрез които в крайна сметка се реализират *необходимите* взаимовръзки, няма пряка зависимост. Тъй като *обществените* промени са кумулативен краен резултат на *отделните* противоречиви човешки дейности, *понякога и век не е достатъчен*, за да започнат да гравитират към *обективно необходимите характеристики* и съответно към *талвега* на исторически *действителния* (във *всички* времена) общочовешки прогрес.

И все пак **само част** от **научното предвиждане на К. Маркс за прехода** към по-висше общество **досега не се е сбъднало**. Например *определящите обективни* условия за необходимостта от смяна на капиталистическата с *непосредствено обществена* собственост бяха налице още през първите десетилетия на века. Тези условия са реални и не могат да се оспорят. Това са, *първо*, базираното върху технологичното прилагане на знанието едро машинно производство и превръщането на акционерната собственост в почти всеобхватна (т.е. *практически социализирана*). В

същото време обаче тези определящи условия *не са преставали* да се съпровождат от кризи на относително свръхпроизводство и хронична безработица. Това означава **съществено недоизползване** и дори *прахосване* на съвкупните ПС. *Второ*, щом през втората половина на ХХ век в най-развитите страни започна *съществена* промяна не само в *начина на функциониране*, но и във *формите* на капиталистическата собственост, (което беше безспорно установено от общественото познание по същото време), това от своя страна *доказва* истинността на разкритата от Маркс *закономерна каузална* зависимост между *определено* равнище на ПС и *същностните* промени в собствеността. *Трето*, за да са материализира в практическия живот назрялата обективна потребност от радикална смяна на акционерната (практически социализирана) капиталистическа с *непосредствено обществена* собственост, на *заинтересуваните* от смяната класи им е необходимо историко-технологично време, за да я *осъзнаят*. Едва *след това* - чрез по-бързо или по-бавно организирани свои партии, които да отстояват техните и на най-широките маси интереси, те могат реално да я осъществят *по парламентарно-демократичен път*.

Онова, което **действително не се сбъдна** от научното предвиждане на Маркс относно *практическия начин* за извършване на необходимата смяна на *капиталистическата с непосредствено обществена* собственост **в развитите страни**, е наличието на *относително обедняващ пролетариат*, който да извърши смяната тъкмо в *тези* страни. Напротив, както отбелязва и П. Дракър, “пролетариите на К. Маркс” през ХХ век наистина започнаха да се превръщат “в охолна средна класа”. В резултат едно от основните противоречия на капитализма - *между богатство и бедност*, беше започнало да се притъпява. Но **единствено в развитите** страни.

В действителност забогатяването на пролетариата в *развитите* страни и нежеланието на класата му да извършва смяна на собствеността е предизвикано *от две големи исторически събития* в началото на ХХ век, които доведоха до *съществени (“генетични”) мутации* в основните типове общества през същото столетие. И двете събития не произтичат от обективната вътрешна същност и съответно необходимост, налагана от специфичните закони и механизми на капиталистическото саморегулиране и развитие, *именно върху чиято основа Маркс извежда логическите си предвиждания*. Това са т. нар. **Октомврийска социалистическа революция** и наскоро последвалият я (но предизвикан *и* от нея) *съществен завой* към многостранен **реформизъм** във водещите капиталистически страни. Те бяха осъществени по *активен и екзогенен* начин спрямо *вътрешноприсъщата, конкурентно-либерална* пазарна природа и закони на капитализма. Ето защо двете събития не можеха да се предвидят логически. Впоследствие те радикално ще променят *естествено историческия* начин на функциониране и развитие както на капитализма, така и на цялата световна реалност през ХХ век. Нещо повече, те дори ще ги отклонят в две *взаимно отдалечаващи* се магистрални посоки на световните промени, които

според нас *всъщност ще се окажат* не пролог, а в крайна сметка *спирачка за действителния общочовешки* планетарен прогрес.

1. В началото на миналия век населението на Русия се състои от 85% селячество с дребно, предимно еднолично стопанство. Оставащата **малка част** са търговци, чиновници, интелигенция, капиталисти и, разбира се, *работници*. Масата от селяни е неграмотна, работниците - полуграмотни. Между равнището на развитие на капитализма и в частност на *ПС* в Русия и това на САЩ, Англия, Германия, Франция, Холандия и т.н. **разликата е огромна**. Тя обаче **няма да се** окаже съществена пречка тъкмо в тази "изостанала Русия", с дълбоко закостенели феодално-бюрократични държавни институции, със "средно слаб капитализъм" и с "полуазиатска некултурност" (както сам ги определя бъдещият вожд на Октомврийската революция Вл. Ульянов-Ленин) да се осъществи "пролетарска революция". За целта в чужбина (Цюрих, където е в изгнание), а не в самата Русия, където би трябвало да има (само, че няма!) широко организирано пролетарско движение, той създава своя партия. Впоследствие тя, а не потребната за целта многобройна, политически осъзната работническа класа и съответно партия, ще се окаже възможният практически инструмент за успешно провеждане на революцията. И все пак *решаващата* роля за успеха ѝ ще изиграе разразият се глад, оголяването и масовата смърт на руската (предимно от *селските* среди) войска в резултат от участието ѝ в Първата световна война.

Ленин без съмнение добре е проучил теоретичните и публицистичните произведения на К. Маркс. Но от темелите на цялата му теоретична постройка и в частност на теорията му за прехода той невъзмутимо ще извади и наложи за условията на Русия свои, **принципно различни трактовки**, които *подменят* логическите "крайъгълни камъни" на Марксовата теория и без които тя губи (по отношение на *конкретните* руски реалности) *научната* си значимост. Нещо повече, Ленин и последователите му ще представят по-късно своите трактовки като по-нататъшно *научно* обогатяване и *приложно* доразвитие на Марксовата теория. А когато *част* от идейните им опоненти в руското социалистическо движение – *меншевиките*, припомнят най-същественото условие от теорията на Маркс за извършване на пролетарска революция – *пределното икономическо* развитие на капитализма, Ленин ще ги обвини във "вулгарен икономизъм" и "педантизъм".

1.1. Три са основополагащите "крайъгълни камъка" в теорията на Маркс за *прехода* към по-висшето общество: *едновременна* победа на пролетариата в *най-развитите* страни;⁷ *демократично-парламентарен* път за победата;

⁷ На въпрос: "Ще може ли пролетарската революция да се извърши в една страна?", през 1847 г. Енгелс отговаря: "Не. С това, че създаде световния пазар, едрата промишленост така свързва всички народи на Земята, особено цивилизованите, че всеки от тях зависи от това, което става у другите... Едрата промишленост дотам *изравни* общественото развитие във всички цивилизовани страни, че... революцията ще бъде не само национална, *но ще стане*

прякото народовластие” (Т. 19, с. 29). *На тяхно място* Ленин успява да наложи в общественно-политическото пространство на Русия три **диаметрално противоположни подмени**: **а)** победа на пролетариата в *единствена и слаборазвита* страна; **б)** диктатура на пролетариата (само че не на целия, а само на неговата “авангардна” част и съответно *партия*, дори когато тя е *малобройна*).⁸ А това няма да попречи тя да си присвои историческото право да налага волята, интересите и властта си по отношение на *цялото общество*); **в)** *демократически централизъм*. Разбира се, начело на партията-авангард (а по-късно и на държавата) е единствен той – вождът на революцията, който неограничено решава всичко.

Как *съвсем малобройната* болшевишка партия-авангард ще може *на дело* да налага волята си върху цялото общество? Според Вожда й единствено чрез “власт..., поддържана чрез **насилие**..., несвързана с **никакви закони**”⁹ и /дори чрез/ “масов революционен **терор**”. Споменатите три, **изцяло разминаващи се** с научната същност на Марксовата теория за прехода, базови *подмени* ще се допълнят и взаимно превърнат в онази монолитна политическа “сплав”, която ще осигури победата на Октомврийската революция. Но тези подмени същевременно ще погребат за дълъг исторически период извечните основни ценности на социалистическата идея, тъй като ще бъдат претворени в “*социализъм*”, само че без *свобода* и *демократизъм*. От “сплавта” ще се роди една **свръхцентрализирана** държавна машина, която по-късно неизбежно ще се изроди в традиционния азиатски пирамидално-деспотичен режим на власт. В него *личните* политически идеи и решения на върховния й разпоредител също тъй неизбежно ще се налагат и като *обществен закон*, и като морал, и като всевишна съдба за всички останали хора. Меншевиките (една от *малобройните* фракции на *социалистическото* движение в Русия наред с есерите и болшевиките) ще определят идеите на Улянов-Ленин като “*безумен* опит за завземане на властта, уж за социалистическа революция”. Малко по-късно (през 1918 г.) Карл Кауцки ще ги осъди като “*безумен експеримент*”, който ще завърши (и в крайна сметка наистина завърши) с “ужасяващ срыв”. Г. Плеханов пророчески ще предрече, че авантюрата ще се превърне в “политическо уродство” (и наистина при Сталин се изроди в реален “политически Франкенщайн”). Аналогично - като “недопустим”, го оценяват Максим Горки, Роза Люксембург и много други.

едновременно във всички цивилизовани страни, т.е. поне в Англия, Америка, Франция и Германия” (Т. 4, с. 332-333).

⁸ Например, когато през *лятото* на 1917 г. (т.е. малко *преди* революцията) временното правителство на меншевика-социалист Ал. Керенски провежда избори за ново Учредително събрание на руската Дума, болшевиките на Ленин спечелват *само 148* депутатски места срещу 419 мандата на есерите-социалисти в близо *700-членния* състав на Думата.

⁹ Тук и по-нататък цитатите са от *руското* издание на съчиненията на Ленин - *Ленин*, В. И. Т. 37, с. 245.

1.2. Как *конкретно* е протекъл и каква е историческата цена (не само за руския народ) на този гигантски социален експеримент, е широко известно. За темата тук е необходимо да се припомним само най-пряко характеризиращите го събития, които са практическият резултат от идейните “поправки” на Улянов спрямо Марксовата теория за прехода, в частност за диктатурата на пролетариата.

Още от началото на революционния експеримент цялата страна потъва в невиждан хаос, насилие и терор. Тъй като *огромната* част от обществото – селяни, работници (вкл. болшевики), интелигенция, духовенство..., е против насилствено налаганите им мерки, те са обявявани за “*нелоялни*” към революцията и следователно за: “ненадеждни”, “колебаещи се”, “безделници”, “интриганти”, “заговорници”, “реакционери”, “контрареволюционери”, “бандити”, “вредители”, “саботьори”, “врагове на народа”, “спекуланти”, “авантюристи”, “кариеристи” и т.н. Ето защо са масово арестувани, пращани в трудови и концентрационни лагери или направо (без съд) разстрелвани. “*Този, който не е с нас, е против нас!*” е основният политически девиз и знамето на Ленин. Тъй като в разорената от световната и последвалата я гражданска война страна освен всичко друго най-остро липсва продоволствие, от селското (т.е. почти цялото) население принудително и безвъзмездно се изземват т. нар. излишъци. В повечето случаи това го обрича на глад. Всяка селска съпротива се сломява чрез специално формирани *наказателни* отряди. От сломените въстаници, но и от *невинното* мирно население се вземат *заложници*, които за назидание и с превантивна цел (за будене на страх) публично се екзекутират. Нека “останалите да гледат, да треперят и да пропищят” – нарежда Вождът на революцията в една от своите телеграми. (А това не се различава от “да мразят, но да се страхуват” на Калигула.) Когато например избухва голямото селско Тамбовско въстание през 1921 г., то е обявено за “кулашко” и властта изпраща **48-хилядна редовна армия** начело с М. Н. Тухачевски, за да го потуши. Въстанието е удавено в кръв. По същия начин се сломява и всяка друга - реална или *предполагаемо потенциална*, съпротива: “В Нижни Новгород, явно, се готви белогвардейско въстание... Съставете **тройка диктатори**... и веднага **въведете масов терор, разстреляйте** и изселете (вывезти) стотици проститутки, пиянстващи войници, бивши офицери... **Масово** изселете *меншевиките* (само защото са *опозиция* – б.а., И.Б.) и ненадеждните...” (Ленин, В. И. Т. 50, с. 142-143); “Необходимо ... е да се проведе **безпощаден масов терор**... **Съмнителните** да се затворят в **концентрационен лагер** извън града” (пак там, с. 143-144); “...**Разстрелвайте** заговорниците и **колебаещите се, без да питате никого** и без да допускате идиотско разтакаване” (пак там, с. 165); “За **недопускане на заговори** трябва да се **арестува цялата** кадетска и околокадетска публика... Престъпно е да не я **арестуваме**” (Ленин, В. И. Т. 51, с. 52).

Въпреки че по онова време едва ли е водена надеждна статистика, поради което оценките за протичалите обществени процеси са много противоречиви, според някои от тях в *революционната вакханалия* и в

започналата след Първата световна война *гражданска война* до смъртта на Ленин (януари 1924 г.) са избити около 13 млн. човека – “заразителен” пример за “талантливия” му ученик, съратник и последовател Сталин, който впоследствие ще унищожи много повече хора.

По нареждане на Улянов-Ленин не само са иззети всички църковни ценности в страната, но и около 70 000 църковни храма са превърнати в складове или **направо разрушени**. Отношението му към духовенството е аналогично: “колкото повече представители на **реакционното духовенство** ни се удаде ... да **разстреляме**, толкова по-добре”. В края на 1921 и до началото на 1922 г. е преустановена дейността на *всички театри* и дори на *Болшой театър*. През февруари 1922 г. той заповядва “да се уволнят от МВТУ 20-40 /?!!/ професори”, тъй като те “мамат” революционната власт. Екстрадирането на учени, писатели и други представители на “откъснатата се от народа интелигенция”, към която Вождът изразява неприкрито презрение, е масова практика.

1.3. Всичко това не може да не се включи в историческата идейно-практическа равнометка на Лениновата концепция за “диктатурата на пролетариата”. Само че в нея не може да се открие **и една допирна точка** - теоретична или приложна, с теорията на Маркс за *прехода* от капитализъм към социализъм. По същия начин стои въпросът и с *цялата* Марксозна теория. Доколкото Ленин я споделя или въобще е вникнал в автентичния ѝ научно-приложен исторически смисъл, показват първите му стъпки в решаващата област – *икономиката*, след завземането на политическата власт. Това е **абсолютно нереалистичният** опит в *слаборазвитата* и вече разорена икономика да въведе през 1918 г. т. нар. военен комунизъм. Става въпрос за подмяната на *пазарните* отношения с *натурални*, т.е. за “**принудително** обединение на **цялото** население в **потребителско-производствени комуни**” (*Ленин, В. И. Т. 36, с. 74*). Но тъй като и най-твърдите впоследствие “революционни” мерки за “всеобщо принуждение към труд”, за “трудова дисциплина”, за “партиен” и “държавен контрол” се оказват безрезултатни, страната изпада в дълбока икономическа криза.¹⁰ Ето защо Вождът е принуден да даде заден ход (“две крачки назад”) към т. нар. Нова икономическа политика (НЕП). Тя отново възстановява, макар и частично, *пазарните* отношения. Но дори и тогава (през 1922 г.) той не изоставя главното си революционно оръжие: “Най-голяма грешка е да се мисли, че НЕП-ът е сложил край на **терора**. Ние отново ще се върнем към **терора** и /дори – б.а., И. Б./ към **икономическия терор**” (*Ленин, В. И. Т. 44, с. 428*).

1.4. Сред многобройните анализи и оценки на историческото място и роля на **Лениновия** експеримент и особено за причините на краха му в края на ХХ век (като вече зрял и логически неизбежен “завършек” – само-

¹⁰ През 1921 г. икономическите резултати от промишлеността и транспорта са **13 пъти по-ниски** от *довоенното* производство.

срутването на *съветската държава*), една от най-често посочваните причини е личността на Сталин. Той бил груб човек, много жесток, максимално властолюбив. Обилните исторически факти го потвърждават. Фактите обаче доказаха още, че всъщност която и личност да се качи на върха на създадената от *Лениновите* идеи свръхцентрализирана политическа пирамида (определяна ту като “държавен социализъм”, ту като “държавен капитализъм”), резултатът е винаги еднакъв. *Първо*, почти никоя друга сила освен биологичните закони не може да свали от върха на пирамидата покачилият се пореден вожд; *второ*, той по правило се оказва “велик вожд”, “гениален мислител”, “крупен теоретик” и т.н., комуто приживе може да му издигнат и паметник, а после дори да го превърнат в мавзолейна мумия; *трето*, в политическата практика и речник на когото исконните фундаментални ценности на социалистическата идея - *свобода, справедливост, демокрация, самоуправление*, имат символично и имагинерно, но **не и реално практическо** значение. Сталин, Мао, Енвер Ходжа, Ким Ир Сен, Пол Пот... - това са крайните, но в действителност *най-точно характеризират* този порочен тип политическо устройство примери от предългия списък “социалистически” вождове.

1.5. Всъщност каквато и да е високата социална цена на гигантския исторически експеримент, проведен от Ленин и неговите последователи, ако той в крайна сметка беше еволюирал в *по-хуманно* от капитализма общество и **главното** – ако беше създал *по-висока* от капиталистическата *икономическа рационалност и ефективност*, то експериментът навярно би бил благосклонно оценен от историята като “успешен” и “прогресивен”. От своя страна идеите и делото на Ленин, наречени *ленинизъм*, биха могли понататък да се обосновават в *съответната* степен като “дообогатяване” и дори като “ревизия” на Марксовата теория за общественото развитие, в частност за смяната на капитализма със социализъм. Но този волунтаристично създаден тип обществено-държавно устройство не издържа историческата проверка не само защото в Русия не беше изпълнена *задължителната “прогресивна” и “цивилизаторска” мисия на капитала и капиталистическата епоха*, каквато откритите от Маркс закони на общественото развитие открояват и изискват. Този тип общество беше създаден **с насилие върху естествения ход** (т.е. **в разрез със законите**) **на историята**. Ето защо освен *общата фразеология нищо не свързва теорията на Маркс с ленинизма*. Идеите и делото на Ленин не само **не са доразвитие** на Марксовата теория. Те са родени по *извъннаучен* начин, **съзнателно изопачават** тази теория и от **строга научна гледна точка** са необосновани. Ето защо спекулативно лансираното в широкото публично пространство съчетание “*марксизъм-ленинизъм*” е несъстоятелно. Но още по-несъстоятелно е през целия ХХ век в митовите за Маркс да се обозначава с по-краткото (“*събирателно*”) понятие “*марксизъм*” както неговата теория, така и широкото, едностранчиво, непоследователно и противоречиво нейно *интерпретиране* от много-

бройните му епигони, че дори и **цялата политико-идеологическа практика** в страните от Съветския блок.

2. Основните причини за направения през 30-те години на ХХ век **съществен завой** към **реформизъм** в капиталистическия свят са от **ендогенно** и **екзогенно** естество. От една страна, това са изострилите се **вътрешни противоречия** на капитализма, особено в началото на века. От друга, това е **външният и обезпокоителен** пред историческите му перспективи **пример** на родената от Октомврийската революция **съветска държава**. Макар и изкуствено създадена и въпреки големите ѝ вътрешни и международни затруднения, постепенното ѝ утвърждаване я превръща в практическа демонстрация и аргумент на **реалната** възможност за **социалистическо**, т.е. **алтернативно** на капитализма, общество.

Ендогенните противоречия на капитализма към края на ХІХ и в началото на ХХ век между **достигнатото равнище на развитие на ПС** и **същественото им непълно използване, относителното свръхпроизводство и недостатъчното платежоспособно търсене, богатство и бедност** започват да се изострят не само в икономически най-развитата през ХІХ век страна - Англия. Нека припомним, че в средата на века тя е вече с напълно зрели ("класически") капиталистически отношения, с **относително** най-висок в света пазарен авторегулативизъм, с конкурентните предимства на най-голямата колониална империя и най-голям дял в световния капиталистически пазар, с все разширяваща се акционерна (социализираща се) собственост. И въпреки всичко това през изминалия век тя е оставила зад гърба си **множество** икономически кризи. В международен план икономическата ѝ динамика започва постепенно да отслабва - от лидерска страната постепенно минава на трета позиция по индустриално развитие в света. След Първата световна война (и конкретно през второто и третото десетилетие на ХХ век) икономиката ѝ трайно навлиза в хронично недоизползване на производствените мощности, във висока безработица и голям дефицит на платежния баланс. Икономическите и социалните ѝ противоречия силно се изострят, в колониалните ѝ владения избухват мощни националноосвободителни движения и войни. Ендогенните капиталистически противоречия обаче се изострят **и в останалите** индустриални държави, успели междуременно да **догонят** икономическото развитие на Англия. Това на първо място са САЩ (но вече с 37% безработица през 1908 г.), Франция и по-късно Германия, Италия, Япония. Вследствие на догонването те настоятелно се включват в борбата за придобиване на **съответен** дял от колониалното разделение на света.¹¹ То също им е нужно за

¹¹ През 1880-1882 г. **Франция** завладява Тунис и част от Конго; през 1883-1885 г. – Виетнам; през 1885 г. установява протекторат над Мадагаскар; завоюва и Дахомей, Бряг на слоновата кост, Горна Волта, Габон, Гвинея, Конго, Мароко и др. През 1882 г. **Англия** окупира Египет, след което и Судан, а през 1885 г. анексира Бирма; през 1899-1902 г. тя насилствено включва в империята си бурските – Трансвалдска и Оранжева, републики, а също Замбия, Уганда, Зимбабве, Гана и др. През 1893 г. **САЩ** завземат Хавайските острови, а малко по-късно

осигуряване на евтини суровини, нискозаплатен труд и най-вече *пазари* за напирещото и в тях относително свръхпроизводство. Защото, когато равновесието между относителното свръхпредлагане и платежоспособното търсене се увеличи дотам, че е наложително производството **да спре до** възстановяване на равновесието, остава възможността *или* заплатите на работниците да се повишават (което впрочем *ще започне да става* след Голямата депресия), *или* да се завоюват външни пазари. Когато обаче колониалното разделение на света и разширяващият се световен пазар достигат своя предел, обективните възможности за екстензивно-географска експанзия на капитала и съответно за **ненамаляващи относителни печалби** вече са изчерпани. Ето защо Маркс *логически* свързва бъдещото отмиране на капиталистическата епоха с *пълното* впитане на всички народи в мрежата на световния капиталистически пазар”. А тъй като “свободната търговия” *ускорява* този процес, той - подобно на Смит, е **“за” икономическия либерализъм**.

Както е известно, Първата световна война (както впрочем и Втората) беше разпалена като *извъникономическо* средство за завоюване на нови или под чужда власт територии, ресурси, колонии и пазари. Но макар и *косвено*, тя изпълнява още две *други съществени* задачи. *От една страна*, войната по парадоксален начин създава *благоприятни* условия и за започването, и в определен степен за успеха (поради отслабените от войната държави) на Октомврийската революция. *От друга страна*, тя, подобно на всяка война, поглъща и стопява за кратко време натрупаните дотогава военни и цивилни стокови *свръхзапаси*, освобождавайки възможност за производството на нови. Така тя *съответно отлага* поредната циклична криза на относително свръхпроизводство. И все пак войната *само отлага*, но *не решава* този и останалите проблеми, произтичащи от *ендогенните капиталистически противоречия*. Че обективните възможности за *по-нататъшно* разширяване на колониалните владения и на световните пазари, съответно за екстензивното нарастване на съвкупния капитал и за *ненамаляващи* относителни печалби, са *практически изчерпани*, показва избухването *само след десетилетие* на **световната икономическа криза** през 1929 г. Освен като безпрецедентно широкомащабна и дълбока криза *на относително свръхпроизводство*,¹² тя също за пореден, но безспорен начин доказва, че разкритите от Маркс вътрешни закони и противоречия на капиталистическата икономика **наистина съществуват**, че противоречията неизбежно се *изострят* и че *за да оцелее в бъдеще*, капитализмът се нуждае от **съществено реформиране**.

Първият икономист-съвременник на т. нар. Голяма депресия, идентифицирал я като *ендогенно* възникнала криза на свръхпроизводство в резултат от неспособността на капиталистическата икономика задоволително да се само-

отнемат чрез война от Испания Куба и Филипините. През 1894-1895 г. Япония прави опит да завладее Китай, но през 1910 г. успява да покори Корея.

¹² Например в САЩ през 1932 г. производството е спаднало *наполовина*.

регулира, е Дж. М. Кейнс.¹³ *Основната* му идея за **активна** политика на държавата, благодарение на която *съответно* да се увеличи *съвкупното* “*ефективно*” търсене, се оказва сполучлива рецепта срещу натрупването на стокови *свръхзапаси*. Така едно от *основните* *ендогенни* *противоречия* и *спънки* на капиталистическата икономика намира своето (макар и неокончателно *системно*) решение. В *съответната* степен се открива път за сравнително безпрепятственото ѝ функциониране и развитие. Но макар и ориентирана предимно към теоретико-приложно решаване на този *конкретно възникнал* съществен проблем, кейнсианската рецепта *подказва* също **потенциалната основна насока**, в която могат да се търсят *аналогични* решения за притъпяване на *останалите* ендogenous капиталистически противоречия, т.е. за **съответно реформиране** на капитализма. Най-общо, тази насока са търсените, само че вече *предимно* по *прагматичен* път, възможности за *съчетаване* на пазарно-ценовия *авторегулативизъм* с *активна* роля на държавата за *дорегулиране* на *всяка* обществена дейност, в която противоречията се изострят.¹⁴ В резултат въпреки теоретичното оспорване от неокласическите школи държавата през целия ХХ и в започналия ХХІ век съществено разшири и усъвършенства *активните* си функции (особено *стратегическите*) във всички пазарни страни.

Както е известно, благодарение на “кейнсианската революция” капиталистическата *икономика* получи в напредналите страни около четири десетилетия сравнително безкризно развитие. **Но не и повече**. В резултат от стабилното икономическо развитие процъфтяваше и капиталистическото *общество*. Но **само като такова и само в развитите страни**. По-конкретно след Голямата депресия капиталистическата класа започна да увеличава работните заплати на наемния труд, вследствие на което *противоречието между богатство и бедност* наистина отслабваше. С това беше притъпен стремежът на работническата класа в богатите страни към радикални социални промени. В същото време обаче капиталистическата класа от тези страни паралелно разкриваше *външноикономически* възможности и форми за компенсиране на *съответно* намалените си във вътрешен план *относителни* печалби. Това са широко прилаганите в нейна полза **и със съдействието на държавата** *асиметрични* търговско-икономически спогодби, квоти, цени, кредити, забрани, изнасяне в бедните страни на трудоемки и замърсяващи

¹³ Само че, вместо цитирайки, да признае *първия автор*, разкрил причините и изяснил природата на циклично възникващите кризи на относително свръхпроизводство – К. Маркс, Кейнс пренебрежително обявява основния му труд “Капиталът” за “остаряло икономическо производство...”, което е не само *научно погрешно*, но и без значение или възможност за приложение в съвременния свят” (Цит. по Klein, L. The Keynesian Revolution. London, 1968, p. 131.)

¹⁴ Поради същественото изоставане на икономическата теория от потребностите на обективните реалности и *неспособността* ѝ не само да *предвижда*, но дори удовлетворително да *обяснява* качествено новите им промени, е любопитно да се наблюдава как след всяка нововъзникнала криза (като настъпилата от 2007 г. насам световна финансова криза) се лансират уж *нови*, а всъщност “брадясали” идеи за необходимостта от “регулиран капитализъм”, за “демократичен капитализъм”, за “провал” или, напротив, за “непровал на капитализма” и т.н.

производства и т.н. В резултат богатите икономики и държави ставаха още по-богати, бедните – *съответно* по-бедни. От друга страна, повишаването на доходите от наемен труд в индустриалните страни, както и *активната* им държавна политика за разкриване на нови работни места, за по-широки социални услуги, за бюджетни инвестиции в публично-частни партньорства и др., увеличаваше съвкупното платежоспособно търсене. В допълнение рекламата както никога дотогава достига най-агресивните си форми и средства, стимулирайки все по-високо “ефективно” потребление. Под натиска на спекулативно-лансирани “сезони на модата” в дрехите, колите, жилищата, мебелите и др. престижните довчера стоки се изхвърлят, за да освободят пазар на по-престижни. Разгулната самоцелност на потреблението и *свърхпотреблението* обхваща не само богатите, а и средните слоеве от населението. Но отново *само в относително малък брой богати* страни на света.

3. През втората половина на ХХ век развитите капиталистически икономики и съответно общества навлязоха в **парадоксална фаза** на историческото си място и роля в *общочовешкия прогрес*.

От една страна, като резултат от все по-често осъществяваните в тях разностранни *реформи* и на *съответно* отслабените ендегенни противоречия те се сдобиват с *допълнителни* възможности за *по-нататъшно* развитие на ПС благодарение и на новите знания. Особено след икономическата криза през 70-те години (т. нар. петролни шокове), която принуди човечеството да осъзнае, че природните ресурси са всъщност ограничени и са на изчерпване, започнаха масирани държавни, международни и бизнес-инициативи за генериране и прилагане на повече научни знания за намаляване *енергоемкостта* и *ресурсоемкостта* на стоките, за опазване и рекултивиране на уврежданата природна среда.

От друга страна обаче:

- Намалялата в *резултат* от реформите енерго- и ресурсоемкост на **отделните** стоки **продължава и до днес да се увеличава като сумарно потребление** в *брутната* стокова маса, произвеждана в целия свят. Нещо повече, тъй като специфичната цел на всяка капиталистическа икономика - все по-голям “растеж” на стоково и парично богатство (като функция от самонарастването на капитала), изисква от ПС да създават все повече стоки и услуги с добавъчна стойност, особено от края на миналия век *развитите капиталистически икономики* вече се превърнаха **благодарение тъкмо на новите технологични знания** по подобие на гигантска, *все по-високо-производителна* “турбо-тръба” за преработка на природните ресурси.¹⁵ През едното си “отверстие” тази “тръба” все по-интензивно всмуква естествените суровини и енергоносители на *цялата* планета, а през другото ги изхвърля,

¹⁵ Според последния доклад на ООН за състоянието на околната среда и природните ресурси *Global Environment Output 4, GEO-4, 2007*, изготвен от 390 експерти и консултиран от още 1000 учени, скоростта, с която хората използват ресурсите на Земята *през последните 20 години*, е “поставила човечеството на прага на оцеляването”, <http://www.unep.org/geo/geo4/report>.

преработени в *свръхизобилие* от стоки за осигуряване на *свръхпотребление* и *свръхбогатство* за *относително малка част* от хората. Но с цената на **неизменно увеличаващо се тотално енерго- и ресурсопотребление в икономиката на целия свят**. Така един от основните глобални проблеми – изчерпващите се природни ресурси, не само не е намерил чрез новите знания досега необходимото радикално и благоприятстващо бъдещото развитие на човечеството решение. Напротив, тъй като според предвижданията на съвременното общественостановие зараждащият се нов тип “*пост-капиталистическо*” или “общество на знанието” запазва капиталистическата собственост и произтичащата от нея максимизация на самоцелния стоков растеж, този проблем неизбежно ще се доизостря по парадоксален за общочовешкия прогрес начин.

- “Тръбата” продължава мощно да изхвърля и затрупва сухоземните, водните и въздушните пространства на Земята с отпадъци, замърсители и отрови въпреки значителното повишаване с помощта на новите знания и технологии на ресурсовия рандеман и въпреки забавения вече *темп* на природното увреждане. Така не само се ограничава естественото жизнено пространство на всички видове популации на планетата, но и се унищожават необходимите им за нормално съществуване и дори за оцеляване чисти води, почви, въздух, гори, озонова земна защита и т.н. В резултат био-разнообразието на Земята продължава да се унищожават. Благодарение и на рушащите се естествени хранителни вериги това най-напред започва да застрашава *най-бедната* част на човешката популация. Но по-късно няма да бъде пощадена и широката част от населението на *богатите* държави.

- *Свръхпотреблението* в развитите страни отдавна е надхвърлило *действително полезната* за телесното и духовното развитие на *всеки* човек консумация. Наред с доказано вредните за здравето му стокови продукти, главно от престъпната икономика, потреблението под въздействието на манипулативно-агресивната реклама на значителна част от цялата произвеждана стокова маса е средство за реализиране целите на капитала, без обаче да удовлетворява *реални потребности* на човека, които го правят по-здрав, по-многогранно дееспособен, духовно по-извисен, по-щастлив, обществено по-съзидателен и *поне в критически минималната степен* по-хармоничен в неговата активна дейност и бит спрямо природната среда и равновесие. Освен това все по-високо комерсиализираните и ориентираните предимно към масовия среден вкус произведения на литературата, киното, телевизията, театъра, модата, попмузиката и др., от които изобилно струи насилие, бруталност, жестокост, низки страсти..., вместо да развиват всеотстранно всеки човек, трайно потискат, обезличават и *дори деградират* индивидуалните му - физически и духовни, заложи.

Следователно *исторически отложеното* чрез *реформизма* на капитализма възникване на новия тип общество *поне засега* не се е увенчало с действителен за *цялото* човечество прогрес. **А в бъдеще?**

Съвременните сценарни прогнози и логическите предвиждания на К. Маркс

Както вече беше отбелязано, *оптимистичните визии* за бъдещето от страна на обществените науки, че *посткапиталистическото общество на знанието* “има всички шансове” да реши глобалните проблеми и да осигури благоденствие за повечето (ако не за всички) хора на Земята, се базират *главно* върху екстраполирането на започналите през втората половина на миналия век качествено нови промени в най-развитите страни и съответно на все по-интензивното прилагане на нови знания във всички общественоекономически дейности. Беше направен и обобщаващият извод, че никоя от множеството теории за същността на съвременното и бъдещото общество не е градена върху *достатъчно холистична, комплексна и единна методология*, каквато все по-настойчиво изискват вече високо глобализираните и интегрирани общественоекономически реалности в целия свят, още по-малко върху основата на *предварително разкрити обективни закономерности* на цялото досегашно общочовешко развитие. Всичко това не само *съответно* намалява *прогностичните* възможности на теориите за обществото. Главно по тази (методологическа) причина ускорено множашите се напоследък *изследователско-експертни сценарии* за по-нататъшните качествено-количествени изменения в глобалните процеси, респ. проблеми, и в ключови характеристики на обществото в по-дългосрочен (20-40-годишен) хоризонт започнаха да варират от тревожно *песимистични* (“мрачни”) и дори *катастрофични* до успокояващо *оптимистични* визии и траектории. Това най-често са аналитично-прогнозни разработки на правителствени и неправителствени изследователски центрове, асоциации, фондации, университети и международни институции като ООН, Световната банка, Европейския съюз и др. **Общото** във **всички** *песимистични* и *оптимистични* сценарни варианти е, че са проектирани върху *запазващата* се (според авторите им) и в бъдеще икономическа база на *досегашното* общество. Това е *капиталистическата частна собственост* и авторегулиращата роля на *пазара*. Следователно всички те не намират каузална връзка между специфично историческата роля на тази икономическа база и изострянето на глобалните проблеми през последните десетилетия. По-значимата **разлика** между *песимистичните* и *оптимистичните* варианти на сценарни прогнози е в *съществуващо* *разминаващите* се оценки за реалните измерения и динамика на глобалните процеси и проблеми, както и в *тревожните* “*призови за действия*” и “*предупреждения*”, които най-често *по-комплексните* от тях отправят за предприемане на “*спешни политически решения*” от “*националните и световните правителства*” с оглед свеждане до поносими граници на очертаващите се *апокалиптични* последици от изострянето на глобалните проблеми. Или потенциалните възможности и фактори за решаване на тези проблеми се търсят вече не по линия на *още по-голямо*

разширяване на капиталовия и пазарния либерализъм (каквато например беше философията на неоконсервативните концепции през 80-те години на миналия век), а в посока към *по-голяма регулативна намеса* на държавните и гражданските институции.

Тази ли е обаче **магистралната** посока за формиране на действително *нов тип общество*, какъвто е генералният теоретичен извод на цялото съвременно обществознание, или е всъщност само стъпка към *по-нататъшен реформизъм* на *досегашната* социално-икономическа система?

Ако след 40-50 години **песимистичните** варианти на сценарните прогнози се окажат в крайна сметка **по-реалистичните** и, не дай Боже, практически се сбъднат дори и след реализиране на "призоваването" днес регулативна намеса, това би означавало, че започналият през миналия век капиталистически реформизъм действително е тласнал и, нещо повече, *продължава да тласка* човечеството в опасната посока към човешкото самоунищожение вместо към по-добро общество и благоденствие за *всички* хора на Земята. Ако пък изработваните сега **оптимистични** сценарни варианти се базират върху вече разкрити *достатъчно реалистични* възможности и фактори за успешно преодоляване на заплахите пред човечеството (което означава, че *песимистичните* сценарии и предупреждения са *преувеличени*), тези възможности и фактори би трябвало да са **експлицитно доказани** в концепциите им с *убедителна научна аргументация*, обосноваваща *оптимистичните* им предвиждания.

1. Тук е невъзможно, разбира се, да се търсят убедителните доказателства и аргументи във *всички оптимистични* сценарии. Ще се опитаме обаче да ги намерим в поне един от тях, който по наша преценка, *първо*, е до голяма степен *типичен (представителен)* за използваната от другите *оптимистични* сценарии методология и технология за правене на *оптимистични* глобални прогнози; *второ*, е нагледен пример за това как тъкмо върху основата на *недостатъчно холистична и комплексна методология* могат да се предлагат и *приспивни* за бъдещето на човечеството *оптимистични* визии редом до *песимистичните*; *трето*, се радва на сравнително широк положителен отзвук в международното научно, делово и политическо пространство. (Открояването на думи и/или изрази от избрания сценарий с *Italic* и *Bold* е отново дело на автора на статията - И. Б.)

В своя опит ще съсредоточим вниманието само върху *най-важните* прогнозни данни и визии, които имат *възлово* значение за *цялостното* развитие на бъдещите обществено-икономически и екопроцеси, предложени от 100 изследователи в различни научни области чрез разработения от тях експертно-аналитичен проект TechCast.¹⁶ Той е организиран от американския учен Уилям (Бил) Халал, професор в университета "Джордж Вашингтон" и съосновател на Института за нови знания и иновации. Резултатите от проекта

¹⁶ <http://www.TechCast.org>; Вж. и <http://www.futuresconference.fi/2006/presentations/kc-halal.pdf>.

проф. Халал публикува по-късно в книгата си “Обещанието на технологиите: Експертното знание за промените в бизнеса и обществото”.¹⁷

Както и при другите *оптимистични* сценарии, предвижданията в тази разработка също се базират върху широко установената вече дълготрайна зависимост между изострянето на глобалните проблеми и общественоеикономическото развитие в *индустриалните* страни: “Около 2030 г. населението на *индустриално развитите* общества ще нарасне на *5 милиарда*, а брутният вътрешен продукт (БВП) - почти *4 пъти*.” Ето защо експертите логично прогнозираат, че “с *аналогични темпове* ще се *увеличава*: потребността от енергия; *замърсяването* на околната среда и *климатичните* промени; борбата за *дефицитните ресурси* и за мястото на *пазара*” /който, разбира се, *остава основен* организатор и регулатор на общественоеикономическите процеси – б.а., И.Б./ “Вероятни са *екологични кризи* и изостряне на междуетническите ... конфликти”, както и изострянето “на проблемите, свързани с *масовото унищожение*. Всичко това може да доведе до *световна криза*, невиджана от Втората световна война”. “*Главният* фактор на производството няма да е *капиталът*,”¹⁸ а притежаваното от хората *знание*.” “Бизнес-структурите ще са *подецентрализирани*”, а “корпорациите окончателно ще се превърнат в *политически коалиции* от акционери”.

Въпреки всичко това обаче “приблизително към 2050 г. *положението в света ще се стабилизира*, когато ще бъде разработена *политическа система от нов тип* и обикновените хора ще започнат да се смятат за *граждани на света*... *Светът ще стане единна система*, състояща се от различни страни, които *действат заедно*.”

И така особено до 2030 г., но твърде вероятно и до 2050 г. на човечеството няма да му е лесно. Ще има поне *3-4 пъти* (с колкото ще нарасне БВП) *по-остри* ресурсови, енергийни, конкурентно-пазарни, отпадъчни, водни, климатични, био- и други *екокризи*. Голяма е вероятността те да прераснат дори в *световна криза*, сравнима по мащабите с *масово унищожение* на хора през Втората световна война. В крайна сметка обаче към 2050 г. *положението в света ще се стабилизира* и той ще се преустрои в *единна система от нов тип*. Страните в нея, вместо да продължат да се конфронтират и да воюват помежду си с оръжия за масово унищожение, най-после ще *действат заедно*. Хората първоначално ще се чувстват *граждани на света*, след което постепенно ще изградят *световно гражданско общество*, каквато е прогнозата-мечта на Ралф Дарендорф.

Що се отнася до *потенциално възможните фактори*, на които /не само/ в този сценарий се възлагат основните надежди за бъдещото решаване на глобалните социални, бизнес- и екопроблеми, както и за формиране на качествено новия тип общество, те са главно *два*. Единият е *политическият*.

¹⁷ Halal, W. E. Technologys Promise: Expert Knowledge on the Transformation of Business and Society. London: Palgrave Macmillan, 2008.

¹⁸ Който обаче също *остава* като “всеобщо” олицетворение на богатството и поради това като *основна мотивираща* сила на *всяка* общественоеикономическа дейност.

В сценария например се прогнозира, че “към 2013-2014 г. правителствата на водещите страни в света ще се споразумеят как да контролират глобалното затопляне, главно чрез въвеждане на специални /“зелени” – б.а., И.Б./ данъци върху въглеродните емисии”. И все пак според експертите **най-важният** и точно **решаващият фактор са новите знания и технологии**. Ето защо заглавието на цитираната книга започва с “*Обещанието на технологиите...*”.

Благодарение тъкмо на “обещанията на технологиите” авторите на оптимистичната (като цяло) прогноза очакват към 2030 г. “хората вече да живеят на Луната ... в постоянна колония”, както и “Космосът да се превърне в съставна част от световната икономика”, а към 2050 г. “хората *масово* да преминат от лични автомобили към *лични летателни средства*”.

*

Какво обаче **със сигурност не могат** да “обещаят” новите знания и технологии, дори и ако са целенасочено организирани и обилно финансирани от синергичния им *политическия фактор*?

- Те **не могат** да решат или поне стопират изострянето на глобалните проблеми както до 2030 г., така и до и след 2050 г., щом са насочени не към отстраняване на основната им *причина* – капиталистическата частна собственост и господстващия авторегулатор на световната икономика - свободния пазар, а само към *следствия* резултат от тази причина - *апостериорното* възможно редуциране на глобалните проблеми.

- Дори и да се постигне максималният рандеман в използването на планетарните природни ресурси благодарение на новите знания и технологии, последните **не могат** да решат глобалния проблем за *ускореното им изчерпване*, щом все по-големият “растеж” на БВП, който изисква *съответно повече* ресурси, *остава* като **фундаментална цел и модел** на бъдещата икономика.¹⁹

- Дори и да е реалистична оптимистичната прогноза на TechCast,²⁰ че “около 2030 г. ... БВП ще нарасне почти *4 пъти*”, напълно сигурно е, че при оставащия непроменен и в бъдеще досегашен икономически модел, толкова пъти нарасналият продукт ще се разпределя в глобален и в национален мащаб по принципно същия начин, като досегашния. А това означава, че

¹⁹ Според доклада на ООН Global Environment Output 4, GEO-4, 2007 “към момента за *оцеляването* **!!** на **всеки** **!!** човек на планетата са необходими **3 пъти повече ресурси, отколкото планетата е в състояние да осигури**” (<http://www.unep.org/geo/geo4/report>). Това означава, че всяко увеличаване даже **само 1 път**, а *още повече* 2, 3, 4... **пъти** на БВП в световната икономика не само *напълно* ще изчерпи глобалните ресурси, но и буквално ще взриви природната среда и равновесие вследствие “аналогичния” (на растежа) темп на нейното увреждане.

²⁰ Като не забравяме, че поне засега “на прогнозите в действителност е присъщо /това/, че /на тях/ не може да се разчита” (*Гълбрайт, Дж. К. Цит. съч., с. 329*). А на тях не може да се разчита само когато *отново* се оказват *нереалистични*, главно поради недостатъчна научна стойност и съответно поради неадекватна научна *методология*.

новите знания и технологии **не могат да “обещаят” значително по-справедливо** (от досегашното) разпределение и потребление на създадените 4 пъти повече блага между богати и бедни държави, както и в самите богати страни. В по-конкретен план това означава, че дори и след 2050 г. например “с лични летателни средства” ще може да разполага *само част* (макар и увеличена спрямо *и сега съществуващата*), а не “масата” от населението на индустриалните страни.²¹ Същевременно в *най-бедните* държави “масата” от населението ще може в *най-добрия случай* да получи от увеличениния глобален БВП *няколко пъти* по-висок дял от съвременния 1 USD на ден.²² Само че така увеличеният доход едва ли ще е “достатъчен” не само за “лични летателни средства” или дори за “лична кола”. Те няма да могат да осигурят поне по-широк достъп до електричество, течаща вода, санитарни възли, “личен лекар” и др. Следователно от *много богатите* и *много бедните страни* в света, каквито със сигурност ще има и през 2050 г., едва ли би могло да се изгради “**единна политическа** система от нов тип”, в която всички държави наистина да “**действат заедно**”, а хората, особено в най-бедните, да се чувстват “**граждани на света**”, водейки същевременно ежедневната си борба за оцеляване.

• Дори и чрез най-пълноценно синергично взаимодействие с *политическия фактор* новите знания и технологии **не могат** да решат един от най-големите пред *цивилизованото* бъдеще на човечеството проблем – *демографския взрив на планетата*, тъй като запазващата се и по-нататък капиталистическа собственост заедно със съответстващия ѝ свободен пазар ще продължат *разширеното си възпроизводство* на *свръхбогатство* за относително малка *част* от хора и страни в света и съответно на *свръхбедност* за останалата му *част*. А колкото са по-големи **бедността и съответно необразоваността**²³ на хората, толкова по-плътно ги притискат към битовото равнище на несамосъзнат биологичен вид, който в съответната степен се подчинява на биологичния закон за *оцеляването* им като вид чрез *значително превишаване* на раждаемостта над смъртността. Следователно **бедността** ще продължава да увеличава човешката популация и *демографската пренаселеност* на света въпреки “обещанията на технологиите”.²⁴

²¹ Отделен е въпросът какви проблеми от организационно-техническо и екологично естество биха възникнали във въздушното пространство на дадена страна или регион, ако “масата” от съответното население започне да се придвижва с “лични летателни средства”.

²² “Понастоящем 22% от населението на света преживява за сметка на доходи, непревишаващи 1 USD в денонощие.” Същевременно “около 1/5 от световното население се характеризира с излишък (до 90% от личното потребление), <http://www.unep.org/geo/geo3/2002>

²³ Фр. Енгелс: “Само просвещението на масите ... би направило възможно ... моралното ограничаване на *инстинкта за размножение...*” (Т. 25, ч. I, с. 359).

²⁴ В цитирания доклад на ООН за състоянието и перспективите на глобалната околна среда и на природните ресурси (Global Environment Output 4, GEO-4, 2007) е установено, че “за

Или ако обобщим, онова, което със *сигурност не могат* да “обещаят технологиите” дори с помощта на политическия фактор, е постигането на действително нов, *по-добър* от съвременния тип общество, който да създаде благоденствие за *всички* хора на Земята. Нещо повече, те не могат да осигурят благоденствие за *всички* хора даже само в индустриално развитите страни. Защото *продължаването* и в бъдеще на досега съществуващия икономически модел за производство, разпределение и потребление на стокови продукти означава по-нататъшен материален *свръхразкош* и прахосничество **само** за *свръхбогати* хора, които ще разполагат с реални финансови и властови възможности за своята защита, сигурност и недосегаемост от все по-опустошителните природни катаклизми, вкл. и като се преселят с предимство на Луната. В същото време отначало “нисшата”, а по-късно и “средната класа” от индустриалните страни не само много по-масово, директно и в нарастваща степен ще усещат в материалния си жизнен стандарт²⁵ последиците от неизбежното по-нататъшно оскъпяване на създавания обществен продукт, но и от замърсяването на околната среда, наводненията поради глобалното затопляне, недостига на сладка вода²⁶ и т.н.

Що се отнася до милиардите *бедни* хора от световното население, които ще останат *извън* индустриалните страни и ще са практически беззащитни от последиците на изострящите се глобални проблеми, те в действителност ще бъдат почти изцяло и най-пряко подложени както на икономически, така и на *екологичен* геноцид вследствие от глада, жаждата, все по-честите и опустошителни урагани, болестите и заразите от всестранно разрушаващата се околна среда, повишаващото се ниво на океаните в резултат от глобалното затопляне, от *масовото унищожение* между хора вследствие неизбежния сблъсък и на войни /не само/ между *богати* и *бедни* страни и т.н.

Следователно, макар и в неявна форма, най-голямото основание експертните екипи на ООН да предвиждат *забавен темп* на експлозивно

последните 20 години населението на Земята се е увеличило с 34 %”. През 2030 г. експертите му *очакват* то да нарасне с 27%” спрямо сегашното (6.7 млрд. човека), т.е. на около 8.5 млрд. Така прогнозиран, по-нататъшният *темп* на увеличение е несъмнено към *забавяне*, поради което към 2050 г. (според единия от 4-те сценарии на същата прогноза) земното население ще достигне 9.7 млрд. и едва след това ще престане да нараства. Според други оценки и предвиждания обаче, ако темпът на увеличение от последните десетилетия се запази, към 2100 г. то може да се размножи до фантастичните 42 млрд. човека. Не е трудно да се изчисли ресурсите на колко **десетки планети** Земя ще са необходими (даже и ако част от тях вече ще могат да се набавят от Космоса) за индустриализацията и съответно *материалното благоденствие* на *всички* тези хора.

²⁵ Защото “огнищата на бедност и лишения /ще/ се запазват *даже в най-богатите* държави” [GEO-3, *Трети доклад* на ООН “Глобалната екологична перспектива” (Global Environment Output 3, GEO-3), <http://www.unep.org/geo/geo3/2002>].

²⁶ “До 2025 г. *1.8 млрд. човека* ще живеят в региони с *абсолютна оскъдица за вода* и **две трети** от населението на Земята ще изпитва шокове и затруднения в набавянето на вода за битови нужди, земеделието и индустрията” (<http://www.unep.org/geo/geo4/report>).

увеличаващото се население на Земята е включването в прогнозата им на очакваната *масова смъртност* предимно в бедните страни поради последиците от изострящите се глобални проблеми. Така, макар и по парадоксално-антихуманен начин (например чумата през средните векове), главно с *масовото унищожение* на хора поради стихийни бедствия и войни се свързва прогнозираното “укротяване” на световния демографски взрив, т.е. надеждата за *частично* спонтанно саморешаване на един от най-парливите глобални проблеми.

Типът общество, който би допуснал всичко това, обаче очевидно ще продължава да е базиран *не върху ценностите на общочовешкия хуманизъм*, а само върху отдавна утвърдилите се при капитализма ценности за *природно обусловения “методологически индивидуализъм”* и за логично произтичащия от него *социален дарвинизъм*.

Следователно продължаващото и в бъдеще *реформиране* на съвременното капиталистическо общество нито на практика /ще/ се развива в *хуманистическа* посока (тъй като за *много голяма* част от хората в света реално /ще/ се “реформира” в *антихуманистическа* посока), нито е *посткапиталистическо* общество (тъй като капиталистическата собственост, пазарът и базираният върху тях основен икономически модел остават, каквито са при класическото *капиталистическо* общество), нито е *постиндустриално* (тъй като индустрията в него, макар и с по-малък относителен дял отпреди, запазва типа си като дейност), нито е по същество *общество на знанието* (тъй като и в зрелия етап на досегашното, капиталистическо, общество знанието вече се е превърнало в непосредствена производителна сила). Най-точното му наименование според нас е *неокапиталистическо*, защото /ще/ се различава от класическото капиталистическо общество само по *продължаващите* реформи, но не и по *фундаменталните* си характеристики като типа собственост и съответстващия й специфично исторически начин на производство, размяна, разпределение и потребление на стокови блага, които си остават непроменени.

2. От *сравнително по-тревожните* и *по-песимистичните*, но *значително по-реалистични* и *по-комплексни* прогнозни сценарии особено внимание заслужава поредицата от доклади на ООН GEO-1 (1997), GEO-2 (2000), GEO-3 (2002) и GEO-4 (2007) с общото заглавие “Глобалната екологична перспектива”. В *по-новите* GEO-3 и GEO-4, на които тук частично ще се спрем, бъдещето е очертано в *4 вариантни визии*. Понеже *основните концептуални идеи* и *методологическият инструментариум* за изработването им (централният въпрос на темата тук) са представени *по-напред* в GEO-3, следващите цитати са от него.

“Сценарият **Приоритет - пазар** изобразява нашето бъдеще като свят, в който развитието се осъществява чрез *пазарните механизми* и е подчинено на *ценностите* и *надеждите*, които съществуват *основно в промишлено развитите страни*. ... В неговите рамки се допуска, че основната част от ... /досегашните/ тенденции *ще се запазят* и *дори усилят*. Интересите на

икономическия ръст в този случай превишават по важност социалните и екологичните проблеми.” ... Или това “*няма да доведе до никакви радикални изменения в общата стратегия за развитието.*” ... Тук “*акцентът /е/ върху осигуряване непрекъснатото функциониране на пазара.* ... Усилията се съсредоточават върху развитието на международните организации, които стимулират свободния пазар на ресурсите, финансите и произвежданите стоки. ... Основно внимание ... се отделя на онези технологии и научни достижения, които имат сравнително голям потенциал за реализацията на пазара. В този сценарий ползата от прилагането на новите технологии за *опазването на околната среда е само страничен ефект* в общия стремеж към подобряване ефективността на *ресурсопотреблението.* ... Главните перспективи се свързват с *по-нататъшната глобализация и либерализация*, в резултат от което ще расте *корпоративното благосъстояние...*, */и/ по такъв начин* може да се помогне на хората и обществото **сами** да се справят със социалните и екологичните проблеми...”

“Сценарият **Приоритет - безопасност** предсказва нашето бъдеще като *свят на господстващото неравенство*, в който процъфтява **несправедливостта** и **конфликтите**, предизвикани от социално-икономическите и екологичните кризи. ... Социално-икономическите и екологичните стресове */ще/* предизвикват вълни от протести и противодействия. Тъй като тези противодействия */ще/* стават *все по-чести, най-влиятелните* и *процъфтяващите* слоеве на обществото */ще/* съсредоточават своите усилия върху осигуряването на *собствената си безопасност*, формирайки *анклави* от сродни съвременни “общини с врати”. Такива “*привилегировани острови*” */си/* създават повишена безопасност и ... **изключват** *непривилегированите маси от аутсайдери.*”

“Сценарият **Приоритет - стратегия** предвижда свят, в който *правителствата* на страните предприемат *енергични действия*, за да решат определени *социални и екологични проблеми.*”

“Сценарият **Приоритет - устойчивост** предполага, че *назряващата необходимост* от *устойчиво съществуване* на природата и обществото ще доведе до зараждането на *нова парадигма за развитието*, подкрепена от *нова система ценности и институти*, в които да се намери повече място за *справедливост*”... Този сценарий “*предвижда най-дълбока трансформация на икономическата политика под влияние на новия мироглед ... и на /една/ по-широка концепция за развитието на обществото*”... Той също “*предвижда покритие на базовите социални разходи за сметка на извъндържавния сектор – деловите кръгове и неправителствените организации*”.

Според авторите на доклада четирите сценария “за бъдещето на нашия свят в близките 30 години ... *малко си приличат един на друг*, но същевременно са *напълно правдоподобни* истории, рязко различаващи се относно последствията за околната среда.”

И наистина за разлика от *първия* и *втория* сценарий, чиито характеристики са само по-нататъшно продължение на протичащите досега

тенденции в общественно-икономическите и екопроцеси, следователно и в неблагоприятното им отражение върху глобалните проблеми, *третият* и особено *четвъртият* сценарий като че ли предлагат принципно нови възможности (и съответно надежди) за тяхното решаване. Нещо повече, чрез специалното посочване на *“назряващата необходимост от устойчиво съществуване на природата и обществото”*, която изисква *“нова парадигма за развитието”*, *“нова система от ценности”* и съответно *“повече справедливост”*, *четвъртият* сценарий в миросгледно-концептуален план като че ли се доближава и до теоретичната парадигма на К. Маркс за бъдещото общество. А в него, да припомним, освен че един от централните принципи е *справедливостта*, хората вече биха могли *“рационално /да/ регулират ... обмяната на веществата с природата”* и да я поставят *“под свой общ контрол, вместо тя като сляпа сила да господства над тях”*.

В действителност обаче разликата между четирите сценария не е от фундаментално естество и доближаването до теорията на К. Маркс е при-видно. Всъщност нито *третият*, нито дори *четвъртият* сценарий разкриват принципно нови възможности и средства за решаване на глобалните социални и екопроблеми в сравнение със съдържащите се в познатите основни насоки за *реформиране* на капитализма през последните десетилетия. Четирите сценария, *първо*, са проектирани върху една и съща икономическа база на бъдещото общество – капиталистическата собственост и пазара, която (база) не съдържа принципно други възможности и средства извън иманентните; *второ*, сценариите са разработени не като *изцяло алтернативни* една спрямо друга възможности и средства, а предимно като *взаимно допълващи* се специфични визии на очакваните промени; *трето*, изборът на един *приоритет* означава преследване единствено на по-висока интензивност на промените в резултат от съответния *акцент*, без обаче да се елиминира или обезсилва *комплексното* въздействие върху тях на останалите три чрез специфичните им предимства.

Главното, което *третият* и особено *четвъртият* сценарий предвиждат като евентуална стъпка към реализация на необходимата нова парадигма и ценности на развитието, респ. за удовлетворително решаване на глобалните социо- и екопроблеми, е всъщност не качествено нова социално-икономическа **система**. Те проектират само *съответно по-значима корекция на провеждания досега тип политика* от *“националните и световните правителства”* в посока към по-висока децентрализация и демократизация на вземаните политически решения в предварителната им (работна) фаза: *“Благодарение на промените в системата на ценностите и приоритетите, а също и на привличането в сферата на управлението на широките кръгове на обществото, /съответно/ повишилата се роля на хората и обществените организации в разработката на програми за действия може да послужи за дневен ред на организациите и структурите от по-висока равнище. ... В двата /трети и четвърти/ сценария доминирането на внима-*

телни и балансирани решения, предприемани от *правителствата* и от *широките слоеве на обществото* ... ще позволи да се избягнат *опасните странични ефекти*, съпътстващи научно-техническия прогрес”, с оглед “*справедливото* разпределение на полезните резултати от неговите достижения.” “*Екологичната и социалната цена на печалбата* /ще/ се отчита в *политическите действия, регулиращи* /пазарните/ механизми и процесите на *планирането*.”

Доколко концептуално-приложното съдържание на трети и четвърти сценарий може да бъде реална стъпка към нова парадигма и ценности на развитието, е по-маловажният въпрос. По-значимият е дали в рамките на капиталистическата собственост и на съответстващия ѝ пазарен авторегулативизъм съществуват *фактори*, които могат да окажат *ефективен натиск* върху “националните и световните правителства” да започнат да провеждат “*внимателна и балансирана политика*” за решаване на екопроблемите и за “*справедливо* разпределение на полезните резултати от достиженията на научно-техническия прогрес?”

Днес вече и децата знаят, че *най-мощният реален фактор* на всички промени в света е *напълно завладелият го едър национален и международен капитал* и че притежавайки *икономическата* власт, той разполага и с *политическата*. Или, изразено с думите на М. Фридмън, “парите” /и особено натрупаните много пари/ “имат значение”. Необходимо е обаче да се добави: особено във все по-интегрираните дейности на глобализиращия се свят те имат *решаващо* значение.

Потенциалните противодействащи или поне коригиращи фактори на *икономическото* и *политическото* господство на едрия капитал са разкрити още в теорията на Маркс. Това са: **а)** социално-политическите и граждански движения на широките социални слоеве на обществото, които са най-силно подложени на “опасните странични ефекти” от функционирането на капитала, каквито са *бедността* и *влошаващата се жизнена среда*; **б)** адекватните *научни знания* за същността, причините и възможностите за недопускане на “опасните странични ефекти”. Досегашната историческа практика на капитализма показва, че дейностите на тези **два фактора** са рядко обединени, но също и че когато все пак се обединят, могат да окажат коригиращ натиск върху функционирането и интересите на капитала, а дори и *напълно* да му противодействат. Това става *главно (но не само)* чрез механизмите и институциите на парламентарната демокрация, като в зависимост от конкретно формиралата се на дадения етап *степен* на влияние върху тези институции между капиталистическата класа и широките слоеве на населението последните могат *в същата степен* да *коригират* параметрите на функционирането на капитала или *дори напълно да отнемат* икономическата и политическата му власт. И обратно, колкото са по-разединени и съответно по-независимо действат отбелязаните два фактора, обикновено толкова повече политиката на поредно избраните

правителства е функция от интересите на капитала във вреда на жизнените интереси на широките обществени слоеве. Ето защо *и толкова по-нищожни, респ. символични са възможностите и средствата* на последните да окажат *ефективен натиск* върху политиката на правителствата в посока към по-малко бедност и по-добра жизнена среда.

Конкретните исторически факти, доказващи истинността на тази зависимост, са изобилни. Достатъчно е за пример да се посочат няколко от сравнително по-новата капиталистическа история.

Известно е, че оценките на 100-те видни учени, бизнесмени и общественици от т. нар. Римски клуб, които отправиха през 1968 г. призив към най-влиятелните делови и политически кръгове за изясняване и “ограничаване до разумни предели на научно-техническия и социалния прогрес”, останаха *без значими практически последици* в провежданата от тези кръгове политика. Оттогава все по-актуалните и по-комплексните оценки, прогнози и призови в документите на все по-честите международни форуми върху проблемите на околната среда и бедността, вкл. цитираните програмни доклади GEO-1, GEO-2, GEO-3 и GEO-4 на ООН, също не доведоха до практически *прелом и обрат* в политиката на най-влиятелните институции в света. По същата причина с голяма вероятност ще остане без позитивен практически резултат поредният призив - през ноември 2008 г., на Световната банка към богатите страни и правителства да започнат да изпълняват /най-после/ поетите ангажменти за помощи към бедните страни и за решаване на екологичните проблеми чрез достатъчно инвестиции в новите технологии.

Изводът-отговор на формулирания въпрос се налага от само себе си. В света засега липсват *реални фактори*, които могат да окажат *ефективен натиск* върху “националните и световните правителства” да провеждат “*внимателна*”, “*балансирана*” и “*справедлива*” социално-икономическа и екополитика. Що се отнася до непосредственото бъдеще, относително най-близкият до обективните реалности и следователно най-вероятният *практически отговор* на този въпрос беше даден наскоро, в края на 2008 г. Формулира го държавната администрация на САЩ – страната с най-мощно капиталово и политическо влияние върху глобалните промени, на проведените спешни есенни срещи на най-високо равнище относно главните насоки за реформиране на световната финансова система като реакция на поредно разразяващата се в нея финансово-икономическа криза. Най-кратката ключова фраза на официалната американска (и канадска) позиция беше: “Светът трябва и в бъдеще да се развива върху фундаменталните ценности и принципи на **свободния пазар**”. С други думи, официална Америка всъщност заявява: “**нашата воля и избор** /за насочване на по-нататъшните процеси в света/ е той *да продължи* да се развива главно според *първия* и *втория* сценарий”, т.е. според доминиращите интереси на едрия капитал и неизменно съпътстващите го “опасни странични ефекти” за

екологичната среда и за бедността. Задължително е обаче във връзка с това да се посочи оценката на Ани Ленард, експерт по въпросите на международната поддръжка и опазване на околната среда, която е изследвала в продължение на 10 години пътя на вещите от суровините до контейнерите за отпадъци: "САЩ с 5% от световното население ползват 30% от световните ресурси и дават 30% от световните отпадъци".²⁷ Защо ли въпреки това администрацията на САЩ продължава да отказва подписа си на международните протоколи от Киото и Монреал за намаляване на вредните емисии в природата? И съществува ли фактор на сегашния етап, който да ги принуди да намалят ресурсопотреблението си и изхвърлянето на отпадъци, например поне до техните 5% население?

Реалните *шансове* за реализиране на твърде слабите *оптимистични* надежди в *третия* и главно в *четвъртия* сценарий се съдържат единствено в *малките отстъпки*, които най-мощните финансови субекти и играчи в глобалното стопанско-политическо пространство наистина правят напоследък, като израз на известно отрезвяване, *съответно* намалявайки своите печалби в отговор на тревожните оценки и призови на експертните екипи в международните институции като ООН, Европейския съюз, Световната банка и др. за ограничаване на ресурсопотреблението и на екозамърсяванията. Но *шанс* сами и напълно да се откажат от иманентния за капитализма начин, по който винаги досега са ставали все по-богати за сметка на широките слоеве от настоящите и бъдните поколения в целия свят, **не съществува**. А това означава, че докато е базирана върху капиталистическата собственост и върху лостовите на свободния пазар, *новата парадигма и съответно програми за "устойчивото развитие"* като *потенциална възможност и идеен инструмент за решаване на глобалните проблеми* ще си остават само **благопожелание**. Това още означава, че дори напълно да се сбъднат програмните *оптимистични* надежди в *трети* и *четвърти* сценарий, това няма да е достатъчно "околната среда да се опази, преди тя да е станала негодна за живеене" (GEO-4) и по-голямата част от увеличаващото се световно население да оцелее.

Следователно изцяло *оптимистичните*, но *вече все по-слабо възможните* (поради исторически лошата услуга на човечеството, която направи реформизмът на капитализма) перспективи за успешно решаване на глобалните проблеми и съответно за действително по-висше общество са невъзможни, без да се разкрият и преодолеят реалните **причини** за тези проблеми.²⁸ Научно-практическият път, методологическият подход и цивилизованият начин за преодоляване на посочените причини са разкрити и обосновани в теорията на Карл Маркс.

²⁷ www.storyofstuff.com

²⁸ Или, "за да се очисти от своите грехове, човечеството трябва само да ги обяви за това, което те са в действителност" (Маркс, К., *Фр. Енгелс*. Съч. Т. 1, с. 367).

*

Както никога досега, човечеството е изправено пред съдбовен избор между обективно необходимите в миналото, но *вече компрометиран* като специфично историческа същност общественно-икономически реалности и тези на обективно необходимите и възможните за *действителния общо-човешки прогрес* в бъдеще.

Колкото гигантска и болезнена да е за цялото човечество задачата, свързана с успешното решаване на глобалните проблеми и с изграждането на действително по-висше общество, тя *най-напред* минава през придобиването на *достатъчни знания* за *законите*, адекватно обясняващи общественно-икономическите процеси от миналото, настоящето и бъдещето, както и съответно разкриващи възможните общественно-политически начини за практическото им реализиране. Следователно специфичната, но неотложната вече задача на *обществознанието* е или да генерира възможно най-скоро тези знания, тъй като ускоряващата се динамика на глобалните проблеми може да направи фатално всяко забавяне, или просто да препрочете, преосмисли и оцени, но без спекулативно-идеологическите очила на заинтересуваната от съвременното статукво капиталистическа класа теоретичното наследство на Карл Маркс. Ако то предпочете по-бързото и по-лесното решение във всеки научен процес – задължително да се възползва от ценното в досегашните научни достижения, всъщност ще преоткрие една удивително монолитна и логически безупречна теоретична система, която адекватно обяснява миналото и настоящето, но също и позволява намирането на верния път към бъдещето. Тогава вероятно ще оцени по достойнство и без предубеждения уникалното дело на един интелектуален исполин, чийто ръст се извисява като готическа катедрала над философи, икономисти и социолози от различна величина през цялата човешка история.

28.X.2008 г.